అన్నెమ్మ నాయురాలు

అన్నెమ్మ నాయురాల్ని, మొట్టమొదటిసారి, నేను బడిఈడు పిల్లవాడిగా వున్నప్పుడు చూసేను.

అప్పుడే బడి విడిచిపెట్టేరు. పిల్లలందరం మా ముందు నడుస్తున్న ఇద్దరి ఆడవాళ్లను దూసుకుపోతూ ఇళ్లకు పరిగెడుతున్నాం. ఎదురుపడ్డ ఆడమగ 'నాయురాలు, నాయురాలు' అంటూ దారితొలగి మావెనక వస్తూన్న ఆవిడని నవ్వు మొగాలతో పలకరిస్తున్నారు. నా పక్కనున్నవాడు 'ఉంద్రా' అంటూ నా చేయిపట్టుకొని ఆపీసేడు. మేం కూడా పక్కలకి వొసిలి అబ్బురంగా కళ్లు పెద్దవి చేసుకుంటూ ఆమెవంక చూస్తున్నాం. చేత పూజాద్రవ్యాలతో వస్తూన్న ఒక పెద్దావిడ్ని, వెనక మరో ఇద్దరు ముగ్గురు పిల్లల్నీ, పెద్దల్నీ చూస్తూ నిలబడిపోయేం. ఆ పెద్దావిడ తనను పలకరిస్తున్న వారినందరినీ చిరునవ్వుతో తిరిగి పలకరిస్తూ ముందుకుపోతోంది. ఆమే అన్నెమ్మనాయురాలని మావాడు చెప్పేడు.

ఆనాటి ఆమె మూర్తి ఇప్పటికీ నా మనోఫలకం నుంచి చెదిరిపోలేదు.

పండు తమలపాకు ఛాయ. శరీర అంగాల్లోగానీ, చర్మంలోగాని ఔన్సు కొవ్వైనా లేని కాయశరీరం. ముఖంలో కొద్దిపాటి ముడతలు. అక్కడక్కడ వెండితీగెలు తప్పితే నల్లని జుట్టు. తెల్లని బొద్దంచుకుచ్చు గుండారు కోక కట్టు. చేతులకు బంగారు మురుగులు. మెడలో ఉసిరికాయలంతేసి పగడాలతో ఏదో బంగారు నగ, కాళ్లకు వెండికడియాలూ అందెలు. అదీ ఆమె విగ్రహం.

ఆ తరువాత పాతిక ముప్పయి ఏళ్లకుగాని ఆవిడ్ని దగ్గరగా చూడ్డం పడలేదు.

మా వూరు ఆరు మధుర గ్రామాలతో పెద్దవూరు. అప్పట్లో చుట్టుపట్ల ఏ గ్రామానికీ లేని వసతులు – అంటే రెండు మూడు దేవాలయాలూ, చిన్న చిన్న కిరాణా కొట్లు, ఒకరిద్దరు దర్జీలు, ఒక మంచి వైద్యుడూ, పది పదిహేను మంది పెద్ద ఆసాములూ, రైతులు పండించిన మిర్చి, వేరుశెనగ, పొగాకు మొదలైన పంటలు కొని దూరపు ప్రాంతాలకు ఎగుమతి చేసే వ్యాపారులూ ఈడిగ, మేదరి, కమ్మరి, కుమ్మరి, మంగలి, చాకలివంటి వృత్తికులాలవారూ వుండడంతో చుట్టుపట్ల అన్ని గ్రామాలవారూ ఏదో ఒక అవసరానికి మా వూరు వచ్చిపోతుండేవారు. ప్రభుత్వోద్యోగులుకూడా ఆ ప్రాంతంలో ఏ గ్రామంలో పనిబడినా అక్కడే మకాం వేసి ఆయా వూళ్లనుండి మనుషులను రప్పించుకొని తమ పనులు కానిచ్చుకొనేవారు.

ఈ ఇన్ని కారణాలవల్లే అన్నెమ్మనాయురాలి కొత్తగ్రహారం కరణం, సముద్రపు ఒడ్డునుండే మరోగ్రామం, కరణం, మరో నాలుగు గ్రామాల కరణం. మా పెత్తండ్రిగారు కూడా మా గ్రామంలోనే వుండేవారు.

ఆసరికి నేను, మావూరికి దగ్గరిబస్తీ చికాకోల్ హైస్కూల్‌లో చదువు ముగించుకొని ఉద్యోగం కోసం విశాఖ చేరుకున్నాను. చేసేది మాస్టారి ఉద్యోగం కాబట్టి, సంవత్సరానికి రెండు నెలలకుపైగా కుటుంబంతోసహా మా వూర్లోనే గడిపేవాడిని.

ఆ రోజుల్లో మా ఊరిక్కూడా యిప్పట్లా వినోద సాధనాలు వుండేవి కావు. జీవితం నింపాదిగా, శతాబ్దాల తరబడి సాగుతూ వచ్చినదానికి కొనసాగింపుగా గడిచేది. ఒక ప్రాంతంవారు ఏ వూరువారయినా ఆ ప్రాం తంలో అన్ని వూళ్లవారికి ఎంతో కొంత తెలిసేది. చిన్న చిన్న సంఘటనలతో కూడా పెద్దయిళ్లల్లో ఏం జరిగినా అందరూ వాటి గురించి చెప్పుకొనేవారు.

ఆ క్రమంలోనే అన్నెమ్మనాయురాలి గతం కొంత తెలిసింది.

ఆమె నలుగురు తోడికోడళ్ల మధ్య ఆ యింటి పెద్ద కోడలుట. అత్తింటి వారికన్నా పుట్టింటివారు సంపన్నులుట. పదమూడో ఏట మేనత్త ఇంట పెద్దకోడలిగా పాదం పెట్టింది. కాపురానికొచ్చిన మొదటి ఇరవైఏళ్లూ ఏమి సుఖపడిందో సుఖపడింది. తర్వాత అత్తింటి కుటుంబంతోపాటూ ఆమె కష్టాలూ ఆరంభమయినాయి.

వాళ్లవూరు కొత్త అగ్రహారానికీ, పొరుగూరు యాతపేటకీ మధ్య కొంత బంజరు భూమి ఉండేది. ఆ రెండు గ్రామాలూ ఎవరో ఇనాందారులకు చెందినవి. రెండూళ్ల కరణాలు గండర గండలు. రైతుకు సహజంగా వుండే భూదాహం కారణంగా రెండూళ్లవాళ్లూ రెండువైపుల నుండీ బంజరును వరకట్టుకోవడం ఆరంభించారు.

అది – ఒక్కనాటిదీ ఒక్క ఏడాదిదీ కాదు. ఐదు పదేళ్లు అంచెలంచెలుగా జరిగింది. అప్పట్లో కరణాలవి నామమాత్రపు జీతాలు. రైతుల్ని కొట్టుకు బతికేవారు. ఆ రెండు ఊళ్లూ చిన్నవే. కాబట్టి వాళ్లకి లిటిగేషన్లు తప్ప సవ్యంగా బతకడానికి మరో మార్గం ఉండేదికాదు. కౌలుదారీ చట్టాలు, హక్కులూ, బేహక్కులూ గురించి ఏ కాస్త జ్ఞానమూ లేని రైతుల దగ్గర్నుంచి

డబ్బులు వసూలుచేసి ఇనాందారుల దగ్గర పట్టాలు పుట్టించారు. వరకట్టిందాంట్లో కొన్ని మళ్ల (మడుల) మీద రెండూళ్లవారికీ పట్టాలు పుట్టాయి. మరి కొన్ని మళ్ళు ఆ వూరివారు వరకట్టిన వాటిమీద ఈ వూరివారికీ ఈవూరు వారు వరకట్టిం దానిమీద ఆవూరివారికీ పట్టాలు పుట్టాయి. నాలుగైదేళ్లు చుట్టుపట్ల పెద్దల సమక్షంలో తగువులు, తర్వాత కోర్టులచుట్టూ తిరగడం.

అన్నెమ్మనాయురాలి కుటుంబంలో చాలా బంగారం కరణాలపాలు, ముసద్దీలపాలు, ప్లీడర్ల పాలూ అయిపోయింది. దాంతో ఆడా మగా అందరిలో కసీకావేశాలు పెరిగాయి. ఇచ్చినతీర్పు వచ్చింది. అది ఇరువర్గాలకీ నచ్చలేదు.

కరణాలు ఎంత ఎగసనదోసినా కాళ్లు పీకేసివున్న ఉభయపార్టీలు అప్పీళ్ల కోసం కోర్టుకు పోయే స్థితిలో లేరు. ఇంక బలాబలాలు తేల్చుకోవలసి వచ్చింది. అన్నెమ్మనాయురాలి కుటుంబం పెద్దూరు (మావూరు) పెద్దల సమక్షంలో రాజీకి సిద్ధపడ్డా అవతలివారు అంగీకరించలేదు. రెండూళ్లవాళ్లూ కర్రలు, కత్తులు, బరిసెలు, బల్లేలు సిద్ధం చేసుకున్నారు. అక్కడ ఏదేళ్ళు సాగిన మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం ముగిసేనాటికి ఇక్కడ మారుమూల రెండూళ్లమధ్య కొట్లాట ఐదు గంటల్లో ముగిసింది.

అక్కడ ఆ యుద్ధ దృశ్యాలు, దాని బీభత్సం మా ప్రాంతం వారికి తెలీదుగాని, ఈ కొట్లాటలో చచ్చిపోయినవారినీ, గాయపడ్డవారినీ చూడ్డానికి వచ్చిన చుట్టుపక్కల వూళ్లవారు గుండెలు బాదుకున్నారు.

అటు – పదిమంది చనిపోగా పాతికమంది దాకా గాయాలపాలయ్యారు. ఇటు ఆరుగురు చనిపోగా మరికొందరు గాయాల పాలయ్యారు. ఆసుపత్రిలో మరికొందరు. అన్నెమ్మనాయురాలి ఇంట్లో మగవాళ్లంతా చనిపోయారు. ఒక్క కొడుకు మినహా.

తర్వాత నడిచిన క్రిమినల్ కేసులో ఏడుగురితోపాటు అతడికీ జీవితఖైదు పడింది.

ఆ దొమ్మీలో – అన్నెమ్మనాయురాలు తక్కిన తోడికోడళ్ల పుట్టింటోళ్లు – చాలా డబ్బు ఖర్చుచేసి తక్కువ శిక్షలతో బయటపడ్డారు.

కేసుల తర్వాత కుటుంబం కోలుకోవడానికి దాదాపు పదిహేను ఏళ్లు పట్టింది. దొమ్మీలో చనిపోయిన అన్నెమ్మనాయురాలి మరుదులు ఇద్దరిలో పెద్దమరిదికి ఒక కూతురు, రెండో మరిదికి సంతానమే లేదు. తోడికోడళ్లిద్దరూ పుట్టిళ్లకుపోయేరు. మారు మనువులు కూడా చేసుకున్నారని వినికిడి. అంత పెద్ద కుటుంబానికి జైల్లో వున్న కొడుకు అతని భార్య పదేళ్ల మనవడు మాత్రం అన్నెమ్మకు మిగిలారు. అవతలిపక్షం అంగబలంతోపాటు అర్థబలం కూడా నశించగా క్రమక్రమంగా వలసలుపోయారట.

అచంచలమైన ఆత్మవిశ్వాసంతో, పట్టుదలతో, కృషితో ఏ మగవాడికీ తీసిపోని కార్యదీక్షతతో, మాటనేర్పుతో, సూటి వ్యవహారంతో తను చెమటోడ్చి కోడలికి మనవడికి శ్రమపట్ల గౌరవం పెంచి చిదిగిన సంసారాన్ని మూడు పూవులు ఆరు కాయలుగా లేవనెత్తింది అన్నెమ్మనాయురాలు. ఆ వూరివారిదే గాక చుట్టుపక్కల వూళ్లవారందరి మన్నన పొందింది. సౌశీల్యానికి అన్నెమ్మది పెట్టింది పేరని ఒక్క చూపుతో దుష్టులను దూరంగా వుంచడం, మరో చల్లని చూపుతో మంచివారిని ఆత్మీయులను చేసుకోవడం ఆమె ప్రత్యేకతలు అంటారు తెలిసినవారు.

ఆమె ప్రతి శనివారం మావూరి జగన్నాథస్వామి దేవాలయానికి అర్చనకు వచ్చేది. మావూళ్లో నలుగురు కరణాళ్లలో ఒకాయన తారసపడినప్పుడు 'ఏవిఁ॰ర కరణపోడా' అని సంబోధించేది. మరొకాయన తారసపడితే 'ఏం నాయినా' అనేది. వాళ్లూరి కరణం అగుపడితే గడ్డిపోచను చూసినట్టు చూసేది. అతగాడు పలకరిస్తే ముఖం మీద ఏ భావమూ కనపడనీయకుండా ఊ అనేది. లేకుంటే అదీ లేదు.

కష్టం సుఖం గురించి దేవాలయం అర్చకునితో చెప్పుకునేది. సమస్యవస్తే మా తండ్రిగారి సలహా తీసుకునేది. వేరేవారివద్ద నోరు విప్పేదికాదు.

దేశం స్వతంత్రం అయ్యేక – ఆ వేడుకల్లో జీవితఖైదు అనుభవిస్తున్న కొడుకుని విడిచి పెడతారన్నారు. అలానే విడిచిపెట్టేరు.

ఆ కొడుకు – బాగా ముదిరిన క్షయతో ఇంటికి వచ్చేసరికి, అర్నెల్ల బిడ్డడితో కొడుకూ, కోడలూ తల్లి అన్నెమ్మనాయురాలూ, అతని భార్యా ఎదు రయ్యారు. మందూ మాకూ అడ్డమైన వైద్యాలతో ఇంటిల్లపాదీ ఎన్ని పత్రాకులూ పడినా అతడు ఏడాదికన్నా ఎక్కువ బతకలేదట. అతని చావుతో ఆ ఇంటికి పట్టిన పీడ విరగడయ్యిందనుకున్నారు జనం.

నెహ్రూ హయాంలో గ్రామీణ జీవితంలో క్రమక్రమంగా చాలమార్పులు చోటుచేసుకున్నాయి. ఆంధ్రదేశం ఉత్తర కోస్తా ప్రాంతాల్లో కూడా ఆ మార్పులు స్పష్టం కాసాగాయి. సామాజిక ఆర్థిక రంగాలలో వస్తున్నంత వేగంగా మార్పులు మానవ సంబంధాలలో మాత్రం ఇంకా రావడం లేదు.

నేనప్పటికీ మా అమ్మానాన్న, మావూరు మనుషులు, మా ప్రాంతం అనుకుంటూ నెలకోసారైనా వస్తుండేవాణ్ణి. కానీ శలవుల్లో కూడా వెనకటన్నేసి రోజులు గడపడానికి వీలుండేది

కాదు. నా తర్వాత తరంవారు ఏటేటా పెద్ద చదువులకోసం చుట్టుపట్ల నగరాలకు బస్తీలకి వెళ్లి సెలవుల్లో కబుర్లు చెప్పుకోవడానికి, బేడ్మింటన్ లాంటి కొత్తాట్లకోసం రమ్మంటూ ఎంత బల వంతం చేసినా నా పెరుగుతున్న సంసారం ఇతర బాధ్యతలూ సమస్యలతో వెనుకటి వెసులుబాటుండేదికాదు.

ఆవేళ – శనాదివారాలకి మరో రెండు రోజులు సెలవులు కలిసివచ్చేయని ఒక్కణ్ణే మావూరు బయలుదేరాను. వీధి మొదటికి రాగానే మా వాకిటి చాలామంది జనం కనబడ్డారు. అలాంటి దృశ్యం కొత్తకాదు. అయినా పలకరిస్తున్నవారు నవ్వు మొఖాల్తో పలకరిస్తున్నారు. ఏదో పంచాయితీలా ఉందనుకున్నాను.

మా యింటి వాకిటిదగ్గర కొచ్చేసరికి ఓ మనిషి శాపనార్థాలు వినిపించేయి. "అయ్యా, మీరెవరూ బాగుపడ(రా! మీరు బాగుపడరు మమ్మల్ని బాగు పడనివ్వరు. షావుకార్లు అప్పులిచ్చి – రైతుల్ని నాశనం చేశారనుకుంటే ఇప్పుడు ఉద్యోగస్తులొచ్చి బలవంతాన అప్పుల ఊబిలో ముంచుతుంటే ఇంకవెవసాయా లకీ రైతులకీ ఇనాశకాలమే" అంటూ ఆ మనిషి గొంతు వినిపిస్తోంది.

నన్ను చూసిన జనం 'పెదబాబొచ్చేడు దారివ్వండి...' అంటూ పక్కలకి తప్పుకుంటుంటే – 'బాబూ సెలవ్... ఇక ఆడిష్టం మీయిష్టం....' అంటూ చీడీమెట్లు దిగి, ఆ వొసిలిని జనంలోంచి అప్రసన్నపు ముఖంతో కోకచెంగు భుజాన కప్పుకుంటూ వినవినగా ముందుకు కదుల్తోంది అన్నెమ్మనాయురాలు. ఆవిడిది ఒక్కసారిచూస్తే మరపురాని మూర్తి. నేనూ వొసిలి దారిచ్చేను. వెంట నలుగురైదుగురు మనుషుల్తో ఆవిడ వీధిని పడగానే – మా గుమ్మంకేసి తిరిగేను. వరండా నిండా కుర్చీల్లో కొత్తముఖాలు. ఎవరో ఆఫీసర్లు అను కుంటాను. చుట్టూ సూదిమొన మోపనివ్వకుండా రైతులు. వెళ్లేదారి లేదను కుంటూ పడమటి సందునుంచి పెరటివైపుకు వెళ్లిపోయేను.

మా అమ్మ కుశల ప్రశ్నలకి జవాబులిస్తూ వీధి వరండాలో జనాల మాటలు వింటూవుంటే కొన్ని అర్థమయ్యేయి. కొన్ని అర్థం కాలేదు. చేతికి వాచీ ఉంగరాలతో వయసుకు మించిన ఏపుతో ఓ కుర్రకారు రైతుబిడ్డ మా నాన్నగారితో 'బాబూ! మా ముసిల్దాని మాటలకేటిలెండి!? ఎనబైఏళ్లు దాటినా దాని తాపత్రయం దానికి వొదల్దు అదలాగే అంటాది. ఇదిగో కరణం, నువ్వా అప్లికేషన్ పారాలేవో నింపేసి మాయింటికొట్టుకురా. నేను సంతకాలు పెట్టేస్తాను. మరి నేనొస్తాను బాబూ" అంటూ, అక్కడున్న పెద్దలందరికీ ఓ నమస్కారం లాంటిది పారేసి బయలుదేరిపోయేడు. అతనివెంటే ఆ వూరి రైతులు మెట్లుదిగేరు.

ఆరోజు ఆ మర్నాటికి గాని అక్కడేం జరిగిందో అర్థంకాలేదు.

నెహ్రూ ప్రభుత్వం దేశ ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్రణాళికలు చేపట్టింది. రెండు ప్రణాళికలు అమలయ్యిన తర్వాతి రోజులవి. వాటిని ప్రవేశపెట్టడంలో పాలక వర్గాల పథకమేమిటి? దేశం మొత్తంమీద వాటి ప్రభావమేమిటి?... లాంటి వివరాల జోలికిప్పుడు పోను. అవన్నీ నాకిప్పుడు అలవిగాని అవగాహనకాని విషయాలు. కాకపోతే మా ప్రాంతంమీద వాటి ప్రభావం గురించి చెప్పాల్సి వస్తే, వ్యవసాయాభివృద్ధి కోసం ప్రభుత్వం దాదాపు పదేళ్లు రకరకాల అప్పులు, అనేక రాయితీలు – బండీబక్కల లోన్లు – నూతుల లోన్లు – మృత్తికా క్రమక్షయం జరక్కుండా (వర్షాలకి, వరదలకి, భూసారం కొట్టుకుపోకుండా) గట్టు ఎత్తించడానికి లోన్లు – లాంటివి వాటిలో కొన్ని. ఇలాంటి అభివృద్ధి కార్యక్రమాలు – వినడానికి, పత్రికల్లో చదవడానికి, పాలక ప్రభుత్వాలు దేశంలోనూ, విదేశాల్లోను ప్రచారం చేసుకోవడానికి చాలా గొప్పగానే వుండేవి. కానీ వాటి అమలు ఫలితాలు మరోలా వుండేవి. అప్పులన్నాక హామీ వుండాలి కదా! హామీలు అన్నాక అవి మధ్యతరగతి రైతులు, పెద్దతరగతి రైతుల వద్ద మాత్రమే వుంటాయి. మధ్య తరగతి రైతులతోనూ పేద రైతులతోనూ పోలిస్తే చొరవ, తెలివితేటలు పెద్దరైతుల వద్దనేకదా ఉంటాయి. అంచేత ప్రభుత్వాలు కల్పించే సౌకర్యాలలో ఎక్కువభాగం పులగం మీద పప్పులా ఆ తరగతికే అందేవి.

తెలివితేటలు – సాహసంలేనివారికి, జ్ఞానోదయం తెగింపు కలిగించ డానికి తెలివైన గ్రామోద్యోగులు వారికన్నా తెలివైన రెవిన్యూ ఉద్యోగులు వుండనే వున్నారు. ఎవరైనా ఊరికనే సహాయాలు చేయరుగదా! ఏదో తమ సంతృప్తికి ఇచ్చే తాంబులాల ఖర్చులు అప్పు తీసుకునేవారి సంఖ్యా పెరిగినకొద్దీ పర్సెంటేజీలగా రూపాంతరం చెందింది. అతి తక్కువ వడ్డీకి – వాయిదాల పద్ధతిలో తీర్చానానికి రెడీక్యాష్ అప్పులు దొరుకుతూవుంటే పెద్ద రైతుల్లో కొత్త తరానికి తాంబూలం ఖర్చు పర్సెంటేజీలుగా మారినా అభ్యంతరం ఉండేదికాదు. ఆ పర్సంటేజీల మొత్తం పెరిగితే దానివలన రైతులు నష్ట పోకుండా ఉద్యోగులే వాళ్ళకి దారులు సూచించేవారు. బండీ బక్కల లోను తీసుకున్నవాడికి – వాడికంతకుముందే లోను వున్నా లేనట్టు ధృవీకరించడానికి – ఒక వేళ గ్రామోద్యోగులకు అభ్యంతరాలున్నా రెవెన్యూ ఇన్స్పెక్టర్లకు, తాసిల్దార్లకు అభ్యంతరం ఉండేదికాదు. ఉన్న

నూతుల్నే నాలుగు రాళ్లతో చుట్టూ గోడ కట్టించడానికిగాని, అసలు నూతులే తవ్వకపోయినా తవ్వినట్టుగా ధృవీకరించడానికి గాని అభ్యంతరాలుండేవిగావు. అలాగే జరగని అభివృద్ధి కంతటినీ జరిగినట్టు భావిస్తూ రైతులకు అప్పులమీద అప్పులు అందే బినామీ అప్పులు ఏర్పాట్లూ జరిగిపోతుండేవి.

అంతవరకూ సులభ సంపాదన తెలియని, దానికి ఆశపడని గ్రామీణ రైతుజనం, గ్రామాధికారులు, రకరకాల ఉద్యోగులు డబ్బుమీద వ్యామోహం పెంచుకుంటూ ఉబ్బరడబ్బుతో తమ తాతతండ్రులు కలల్లో కూడా అనుభవించని భోగాలను అనుభవిస్తూ దగాలు, మోసాలు, నమ్మకద్రోహాలు ఏ అన్యాయమైనా న్యాయంగా భావిస్తూ ఒక కొత్త సంస్కృతికి ఆద్యులయ్యేరు. ఎక్కడో ఓ కొత్త అగ్రహారం లాంటి ఊళ్లో ఓ అన్నెమ్మనాయురాలు లేదా ఆమె తరంవారూ దీన్ని ప్రతిఘటించినా ఈ గ్రామీణ సమాజపు కొత్త సంస్కృతి క్రింద వాళ్లు నామరూపాలు లేకుండా పోయే స్థితి వచ్చింది.

అన్నెమ్మనాయురాలు ఆమె తరంవారు – వారు కలవారయినా పేదలైనా – రోజంతా వొళ్లొంచి పనిచేసేవారు. పొయ్యిలో పిడక దగ్గర్నుంచి పొయ్యిమీద గింజదాకా ఉత్పత్తులు, శ్రమవిలువ ఎరిగినవారు. గింజ ధాన్యం, కాయ, పండు, పాడి ప్రతిదానిలోను దైవాన్ని చూసేవారు. అనుభవించు లేదా ఇతరులకు పంచిపెట్టు. ఒక్క గింజ వృధా అయినా, నీటిచుక్క ఒక్కటి వృధా అయినా విలవిల్లాడిపోయేవారు. ఒక యింట పొయ్యి రాజేస్తే పదిళ్లలో ఆ అగ్గినుండి పొయ్యిలు రాజేవి. నిప్పు రాజెయ్యడానికి ఎవరోగాని అగ్గిపుల్ల వాడేవారు కాదు. కాల్చే చుట్టయినా ఒక చుట్టనుండి మరో చుట్ట అంటేది. నిప్పుపెట్టెకు బదులు చెకుముకిరాయి, దూదివత్తులు మొలని ఉండేవి. ఒక పాత్ర కొంటే (కంచో, రాగో, ఇత్తడో) పదితరాలు చూడాల్సిందే. కట్టుగుడ్డలు కొంటే అందంకాదు, మన్నిక చూసేవారు. లక్షాధికారులైనా ఐదారు జతలు కట్టువస్త్రాలకన్నా ఎక్కువ ఉండేది కాదు.

వారి దృష్టిలో సుఖంవేరు, భోగం వేరు. శ్రమవిలువ తెలిసినవారు. సుఖానికి విముఖులు కారు. భోగాలంటే వైముఖ్యం. ఇహపరాలు రెండింటినీ చెరిచేది భోగం అని వారి నమ్మకం.

ఆ సంస్కృతికి వేరుపురుగు లోభం, మోహం ఆ వేరు పురుగు పొగాకు, వేరుశనగ, మిరప, గోగు వంటి వాణిజ్య పంటల రూపంలో స్వతంత్రానికి ముందే మా ప్రాంతంలో వ్యాపించింది.

ఈ పంటల వినియోగం పండించిన చోట కాదు. రైతులు పండించిన ఈ పంటలను వ్యాపారులు కొని ఎక్కడికో ఎగుమతి చేయాలి. అక్కడ వినియోగదారుడికి, ఇక్కడ చిన్న వ్యాపారికి మధ్య పెద్దదళారీ వుంటాడు. వారు ధర నిర్ణయిస్తారు. పండించిన రైతుని, కొన్న చిన్న వ్యాపారికి మధ్య పెద్ద దళారీ వుంటాడు. వాడు ధర నిర్ణయిస్తాడు. పండించిన రైతుని, కొన్న చిన్న వ్యాపారిని నియంత్రించేవాడు ఆపైవాడు. రైతైనా చిన్న వ్యాపారైనా కోరిన ధర వచ్చేదాకా నిలువచేసుకొనే వీలులేని వాడు. అందుచేత ధరలు హెచ్చడం ధరలు పడిపోవడం మధ్య ఎక్కడో ఒక ధర వద్ద సరుకు అమ్ముకొని లాభమో, నష్టమో భరించేవారు. లాభం వచ్చినపుడు ఇంకా ఎక్కువ లాభానికీ, నష్టంవస్తే తట్టుకోవడానికి అప్పుల పాలయ్యేవారు. అందుచేత మా ప్రాంతంలో అనేక రైతులు అప్పులు పాలవ్వడం స్వతంత్రానికి ముందే ప్రారంభమయ్యింది.

అన్నెమ్మనాయురాలు, ఆ తరం రైతులు – అప్పన్నా నిప్పన్నా శత్రువుతో సమానంగా చూసేవారు. ఈ మూడింటి శేషం కూడా జీవితాలని ధ్వంసం చేస్తాయని వారి నమ్మిక. అలాంటి రైతువారీ తమ బొటనవేలుకు సిరాచుక్క అంటకుండా జాగ్రత్తపడ్డం ఒక గొప్పవిలువగా భావించేవారు.

సన్నకారు పేదరైతులు భూమిమీద వ్యామోహంతో వ్యాపారప్పంట జూదంలో దిగి కొంతకాలం వెలిగి, చివరికి ఆరి, తాత తండ్రులిచ్చిన వెండి బంగారాలు, ఆస్తులు అమ్ముకొని కొందరు కూలీలయ్యేరు. మరికొందరు వలసలుపోయేరు.

అన్నెమ్మనాయురాలు ఈ ప్రమాదాన్ని గ్రహించే జాగ్రత్తపడిందో, జీవ లక్షణమైన అపాయశంక, ఆ రైతుబిడ్డను కాపాడిందో – ఆదినుండి ఈ పంటలకు తాను దూరంగానే వుంటూ వచ్చింది. ఫలితంగా తనదేకాదు తననుసరించిన తక్కిన రైతులవీ సిరిసంపదలు ఇంతకాలం పెరుగుతూనే వచ్చేయి. అలాంటి అన్నెమ్మనాయురాలికి, ఆ సంప్రదాయానికి చెందిన రైతు కుటుంబాలకీ, ఈనాటికి, పంచవర్ష ప్రణాళికలు తెచ్చిన ప్రగతిబాట రూపంలో చుక్క ఎదురైంది. తక్కినవారు రాజీపడ్డా అన్నెమ్మనాయురాలు రాజీ పడలేక పోయింది.

అయితే – ఆమెది ఎంత దృఢదీక్షో, ఆమె మునిమనవడిది అంత మొండిపట్టు. కొడుకూ, మనవలైనా ఎన్నడూ ఎదిరించని అన్నెమ్మనాయురాలిపై ఈ మునిమనవడు ఎదురుతిరిగేడు. తన ఎనభయ్యేళ్ల జీవితంలో తిరగు బాటెరుగని అన్నెమ్మనాయురాలు ఈ మునిమనవడి ధాటికి ఎదురు నిలవ లేకపోయింది.

ఆవేళ శనివారం. నాన్నగారు తాలూకా ఆఫీసుకి ప్రయాణం పెట్టుకున్నారు. పెరటింట్లో అమ్మ వంట దాదాపు పూర్తయ్యింది. దగ్గర్లో పీటవేసుక్కూచొని నేను కబుర్లు చెప్తున్నాను. ఎవరో వీధి తలుపుకొడ్తున్న చప్పుడయ్యింది.

తలుపు తీసేవుంది. కాకపోతే – దగ్గరకు చేరవేసి, తీయడానికి నేను వెళ్తూవుంటే ఆ వచ్చినవారే తలుపుతోసేరు. ఎదురుగా అన్నెమ్మనాయురాలు.

అదే చీరకట్టు. అదే మూర్తి. అవే అలంకారాలు. కాకపోతే – వెంట్రుకలు మరిన్ని నెరిసాయి. ముఖంమీద ముడతలు మరిన్ని పెరిగేయి. కళ్ళలో శుక్లాలు ఏర్పడ్డంవల్లో మరే కారణంచేతో చీకిగా చిన్నవిగా అవుపడ్డాయి.

నేను వెనుదిరిగి అమ్మకు ఆమెరాక తెలియజేయబోతుంటే అమ్మే వచ్చింది. 'రా అమ్మా! లోపలికి రా!' అంటూ నట్టింట్లోకి పిలిచి ముక్కాలిపీట వేసింది.

'కోడలమ్మా బాగున్నావా' అంటూ అమ్మని పలకరించి, నాన్నగారి గురించి ఆమె చాలాసేపు మాట్లాడలేదు. ఆ తర్వాత –

"ఆడికి పద్దెనిమిదేళ్లు నిండి ఆరుమాసాలైనా కాలేదు. ఆడిచేతికీ ఆస్తి అప్పగిస్తే ఆ ఆస్తి ఏమౌతాదన్న సంగతి సరే... ఆడేమవుతాడు, ఎప్పుడు చూసినా ఇంటిపట్టునుండడు. పెళ్లి చేద్దామంటే ఒప్పుకోడు. తెల్లారిలేస్తే బస్తీకి ప్రయాణం. లాడ్జీలంట హొటేళ్లంట. ఓ మందనెంటేసుకుని రాత్రుళ్లు కూడా అక్కడే మకాం. ఏమైనా అంటే అదిగో ఆ ఎమ్మెల్యే రమ్మన్నాడు. ఆ మంత్రి ఉంచేశాడు. ఆ ముదనష్టపు మంత్రి మా కులపోడే. కూతుర్నిచ్చి యీడినీ తనెంట రాజకీయాల్లోకి తిప్పుకుందామని ఆడి ఎత్తు..."

ఆమె ఆవేదనంతా వెళ్లగక్కి శాంతించాక కూడా మా నాన్నగారు మౌనంగా ఉండిపోయారు.

ఉండి ఉండి ఆమె అడిగింది.

"అయితే యీ ఆస్తి అంతా ఆడికి అప్పగించీతునా"

"వద్దు. ఉమ్మడి కుటుంబంలోనే అతని మూడోవంతు ఆస్తి మేరకు ప్రభుత్వం అప్పులిస్తుంది"

"ఆడు మునిగితే ఏటి, మేం మునిగితే ఏటి"

బహుశ ఆమె కళ్లొత్తుకుంటూ ఉంటుంది.

కొంతసేపు ఆగి మా నాన్నగారన్నారు.

"అమ్మా! అన్నెమ్మా! నేనొక్కమాట చెపుతాను విను. నాకిప్పుడు అరవై. నువ్వు కనీసం పాతికేళ్ళైనా పెద్దదానివై ఉంటావు. ఎక్కువ జీవితం చూసినదానివి నువ్వే. అయినా లోకాన్ని ఎక్కువగా చూసింది నేను. నీ తరం వరకూ మనుషులు ఇహంపరం దృష్టిలో ఉంచుకొని జీవితం గుడుపుతూ వచ్చారు. మా తరంతో ఆరంభమై పరంపై విశ్వాసం సడలుతూ వచ్చి ఇప్పటి తరాలకొచ్చేసరికి పరం నామమాత్రమై పోయింది."

"అయితే పరం లేదా?"

"నేను నువ్వనుకేనే పరం గురించి ఇదమిద్ధంగా చెప్పలేను. పరమంటే ఉత్తర లోకాలే కాదు – తరువాతది అన్న అర్థంలో వర్తమానానికీ పరం ఉంది – ఉండక ఎక్కడికి పోతుంది? అయితే దాని గురించి ఎవ్వరికీ పట్టదు.

ఇవాళ మనం చేసిన పని నాటిన బీజం రేపటికే విధంగా పరిణమిస్తుందన్న దృష్టి ఒక్కరికీ, ఒక్కరంటే ఒక్కరికి ఉన్నట్టు కానరాదు.

అంచేత బాధ్యతలూ బంధాలూ వదిలించుకోవాలి – నా వయసువారికే అది అవసరమనిస్తోంది. నీ వయసువారి సంగతి చెప్పాలా, మనం పెంచిన పిల్లల్లో వృద్ధిలోకి తెచ్చిన సంసారాలే ఎంతకాలం సంరక్షిస్తూ కూర్చోగలం? వాటి భవిష్యత్తు ఎలా ఉంటే అలా సాగుతాయి. అప్పుడెప్పుడో కూలని సంసారాలు ఇప్పటికీ అలాగే ఉన్నాయా? ఇప్పుడు కూల్తే, కూల్తున్న సంసారాలు అలాగే ఉండిపోతాయా? ఆలోచించు అంటూ ప్రయాణానికి టైమవు తుండటంతో లేచారు.

అప్పటికి నెహ్రూశకం ముగిసింది. అతని కాలంలోనే వేగవంతం కావడం ఆరంభించిన దేశ పురోగతి వేగాన్ని పుంజుకొని మరింత వేగవంతమైంది. దేశంలో అన్ని ప్రాంతాలతోపాటు మా ప్రాంతానికి రోడ్లు, హైస్కూళ్లు, కరెంటు దీపాలు వగైరా వగైరాలు వచ్చేశాయి. తర్వాతర్వాత పేదలకు వుండడానికి ఇల్లు దున్నుకోవడానికి భూమి పట్టాలు వ్యవసాయాభివృద్ధికి మరిన్ని ఋణాలు, స్వయం ఉపాధికి ఋణాలతోపాటు సబ్సిడీలు, వనమహోత్సవాలు, అక్షర క్రాంతులు, రోడ్ల విస్తరణ, ప్రజలవద్దకే పాలనలు వగైరాలు చాలా వచ్చేశాయి.

అయితే –

ఇదంతా ప్రజల ప్రభుత్వాల స్వయంకృషితో కాదు. నెహ్రూ కాలంలోనే 'మిక్స్‌డ్ ఎకానమీ' పేరుతో మొదలై వందలకోట్ల నుంచి వేలవేల కోట్లు దేశ దేశాలనుంచి ప్రపంచ బ్యాంక్ దాకా అప్పులు చేయడంలో ఎదిగి ఏటా వడ్డీలే వేలకోట్లు చెల్లించే దశకు రావడంతో ఈ అభివృద్ధంతా సాధ్యమయింది.

రాజకీయాల్లో కూడా మనదేశం చాలా ప్రగతి సాధించింది. అరవైలదాకా ప్రజల విశ్వాసం చూరగొంటూ వచ్చిన సోషలిస్ట్, కమ్యూనిస్ట్, కాంగ్రెస్ వంటి బలమైన

రాజకీయపార్టీలు ఏవీ మినహాయింపు లేకుండా కొమ్మలూ రెమ్మలతో అసంఖ్యాకంగా పార్టీలు తయారయ్యాయి. అవన్నీ ఒక్కొక్క కులాన్ని ఒక్కొక్క మతాన్నీ ఉద్ధరించే భారాన్ని భుజానికెత్తుకున్నాయి. ప్రజల్లో రాజకీయ చైతన్యాన్ని పెంచే బదులు వ్యక్తి ఆరాధన, స్పర్థ, వైషమ్యాలను పెంచుతూ వచ్చేయి. ఈ క్రమంలో అన్నెమ్మనాయురాలి మునిమనవడు కూడా ఆమె జీవితకాలంలోనే రాజకీయ నాయకుడైపోయేడు. ఎమ్మెల్యే అయి మెడలో దండలతో ఇంటికి వచ్చిన మునిమనవడిని చూసినప్పుడు మంచంమీద వున్న అన్నెమ్మనాయురాలి ముఖంలో ఆనందానికి బదులు దిగులు కనబడిందట.

ఈ నలభై యేళ్ల పరిణామంలో ఆ తర్వాత తరం విద్యావంతులతోపాటు నేనూ మా వూరికి ఎడమవుతూ వచ్చేను. అంచేత అన్నెమ్మనాయురాలెప్పుడు చనిపోయిందో నాకు తెలియలేదు. పోయే ఉంటుంది.

నేను శాపానుగ్రహాలను నమ్మను. కానీ అప్పుల ఊబిలో మునిగి ఆత్మహత్యలు చేసుకుంటున్నట్టు పరంపరగా పేపర్లో వార్తలు చదివినప్పుడల్లా నాకు అన్నెమ్మనాయురాలు జ్ఞాపకం వస్తూ ఉండేది.

ప్రజల్లో ఏర్పడుతూ వచ్చిన వర్గస్పృహ మీద కులమత లింగ ప్రాంతీయ స్పృహలను వాటి అంతర్గత శాఖోపశాఖలతో సహా పెంచే ప్రయత్నంలో ద్వేషవైషమ్యాలకు బీజాలు పడుతుండడం చూస్తుంటే నాకు మా తండ్రిగారి మాటలు గుర్తుకొస్తుంటాయి.

చాలాకాలం – అప్పులు చేసి తెచ్చిన ఈ డబ్బంతా ఏమవుతుందని ఆశ్చర్యపోయే నాకు టి.వి., సినిమాలలో న్యూస్ ఛానళ్లలో చూస్తున్న దృశ్యాలు జవాబిస్తుంటాయి.

వార్తల్లో – ఒక్కొక్క పెళ్లికి కొన్ని కోట్లు ఖర్చట. టీవీలో– ఒక గంటలో పది ప్రశ్నలకు జవాబిస్తే కోటి రూపాయలు గడించే అవకాశమట. ఎమ్మెల్యేలు, ఎంపీలు, మంత్రులు, ముఖ్య ప్రధానమంత్రుల్లో కుంభకోణపు ఆరోపణలు ఎదుర్కోని వారెవరు? స్విస్ బ్యాంక్ నిల్వలు గురించి వింటే గుండె పగులు తుంది.

అయితే ఇందుకు నేను విచారించను. రోజుకో నిమిష మైన శ్రమించనివాళ్లు ఇంతింతేసి సంపదలు తమ బోరకిందికి తీసుకోవడం అన్యాయమైనా – అది కూడా నన్ను బాధించదు.

దేశాభివృద్ధి అంటే సంపద అభివృద్ధి. దానికి మూలవిరాట్లు శ్రామికులు. ఆ శ్రామికుల శ్రమశక్తి దోపిడీ కావడంతోపాటు – వారిలో శ్రమపట్ల గౌరవం లుప్తమై – లుచ్ఛాలను వారి జీవితోద్ధారకులూ – ఆటగాళ్లను వారి దేవతలుగా ఆరాధించే విధంగా దిగజారడం నన్ను చాలా బాధిస్తుంది. ఇంతకన్నా – గ్రామాలను విముక్తం చేసి నగరాలను ముట్టడించడం విప్లవమార్గమని చెప్పిన 'మావో' సూత్రీకరణను అపార్థం చేసుకుంటున్న ప్రజాపోరాట నాయకులను చూస్తే గుండె చెదురుతుంది.

★ ★ ★

(మా శ్రీకాకుళ సాహితి మిత్రులు 'జంఝావతి' కథల సంకలనం ప్రచురణ తలపెట్టినప్పుడు, ఈసారి సంకలనంలో నా కథ వుండి తీరాలన్నారు.

నేను సహజంగా మొహమాటిని. అంతేకాక – సంస్థ సభ్యుడ్ని అయివుండీ దానికెంతో ఋణపడివుండీ, దానికేమీ చేయలేకపోతున్నానన్న వ్యథకూడా నన్ను పీకుతుండేది. అందుకని సరేనన్నాను.

మాటిస్తే సాధారణంగా వెనక్కిపోను. వస్తువుండి రాయకుండా వదిలేసిన కథల్లో అన్నెమ్మనాయురాలు కథ ఒకటి. దానిమీద మనసు కేంద్రీకరించేను. రెండు మూడు ప్రయత్నాలు చేసేక గాని, ఆ కథ కోరుకున్నట్టు తయారుకాలేదు. నా అశక్తతను నేను కాదు మిత్రులు కూడా గ్రహించి – నేనేం చెప్పదలచు కున్నానో దాన్ని ఓ స్కెచ్‌గానైనా రాయవచ్చని సూచించారు. ఈ ప్రయత్నమైనా విజయవంతమయిందో లేదో నేను చెప్పలేను. కాని ప్రయత్నించాను.) ★